

הרהורים על המושג "דור" בספרות העברית החדשה

ראובן קריץ

בשנים האחרונות מדברים אצלנו הרבה על הספרות מתוך זיקה לדור וחשובי המבקרים נזקקים למושג „דור” כמונח בביקורת.

למשל, גרשון שקד, בספר „גל חדש בסיפורת העברית” מתאר את „המעבר מן הסיפורת שנכתבה ע”י בני ‘דור בארץ’ (...) אל הפרוזה של דור ‘הגל החדש’. ודן מירון, ב„ארבעה פנים בספרות העברית בת ימינו” מראה כיצד „האווירה של שנות הארבעים טבעה את חותמה (...) בכל בני דורו של זיהר...” והילל ברזל, ב„סיפורת עברית מיטא-ריאליסטית”, קובע: „הספרות של דור הפלמח היתה בת נאמנה לקודמותיה, בלי רוח הפולמוס של דור ההשכלה”. וברוך קורצווייל, ב„ספרותנו החדשה — המשך או מהפכה?” מוצא ש„אופי מיוחד נודע לניתוק הדור הזה, דור ילידי הארץ הזו, מהמסורת היהודית...”

גם בין הפחות-מפורסמים נמצא דוגמאות רבות, ואביא רק עוד ציטוט אחד:

„בחרתי לסקור את הסיפורת של דור המאבק לעצמאות, לא מפני שהיא חשובה מן הסיפורת של דורות אחרים, אלא מפני שהיא בת דורי ואני גדלתי איתה...
(מתוך הספר שלי „הסיפורת של דור המאבק לעצמאות”)

אכן, המושג „דור רווח — אך האם הוא קיים קיום אוביקטיבי?

הפילוסופים נחלקים, אם המושגים הכוללים הם אוביקטיביים או סובייקטיביים — האם קיים יער, או שקיימים רק עצים? האם קיימת ספרות, והסופרים והסיפורים הם רק חלק ממנה, והיא, בהיותם חלק ממנה, נותנת להם קיום, או — שקיימים רק סופרים וסיפורים, עד שבאים המבקרים, ומכריזים עליהם שהם ספרות?

הוויכוח איננו אקדמי, ויש לו השלכות מעשיות. אני נוטה לדעה, שה„דורות” קיימים כמו היער והסיפורת — כהכללות במוחם של המבקרים. בהבדל קטן, ובשביל להסביר אותו איעזר בחוקר הלשון האיטלקי אווה מקאליפורניה. בספר *Language in Thought and Action* ממשיל האיטלקי את המושגים והמילים למפה, ואת המציאות לטריטוריה, ומייעץ שלא לטייל לפי מפות שאינן מעודכנות. הטריטוריה שלנו היא — הסיפורים והשירים, והמפה היא — המילים, כגון „סיפורת” ו„דור”, שבהן משתמשת הביקורת. והינה כאן לפעמים אין מעדכנים את המפה לפי הטריטוריה, אלא את הטריטוריה לפי המפה — מתאימים את המציאות להגדרה.

כשאומרים „הביקורת” — למה בדיוק מתכוונים? הרי זאת התוצאה של פעולות שפעלו כך וכך אנשים בעלי אהבות ושנאות וצרכים ולחצים — וזאת בתחומים רבים. סקירות על ספרים חדשים בעיתונים, ברדיו ובטלוויזיה, ראינות עם סופרים, ערבי תרבות, הרצאות במועדונים של „צוותא” — כל אלו

פעילויות תיווך, הקובעות במידה רבה, איזה ספר יגיע אל הקורא. גם כל שיעור לספרות בבתי הספר, כל המלצה של ספרן בספריה ציבורית, הם מעשה תיווך כזה.

ויש הבדל בין מלאכת התיווך הספרותית בארצות-הברית ובישראל. המציאות שלנו יותר מאורגנת וממושמעת. המתווכים שלנו אולי יותר מושפעים מן השיפוט הסמכותי של מבקרים בעלי יוקרה במחקר. אצלנו המבקרים האלה, שהם גם חוקרים וגם שופטים, הם בין הקובעים, מי יקבל איזה פרס. נתברכנו בפרס קוגל, פרס ברש, שלושה פרסים שונים של אקו"ם, שהוא ארגון הקומפוזיטורים והמחברים, פרס ארגון המו"לים, פרס ברנר, אוסישקין, טשרניחובסקי, ביאליק, פרס ראש הממשלה, פרס ישראל... שלונסקי אמר שזאת פרסטיטוציה, אבל זה היה לפני שהוחלט על פרס שלונסקי. בין השופטים נמצא שוב ושוב אותם השמות, שהם גם בין ראשי המכון הממלכתי לתרגום, הקובעים מה יתורגם, והלוא הידיעה בעיתו, שספר פלוני תורגם משפיעה לא מעט על תפוצתו. לאותם השופטים קשרים טובים עם מי שמחליט, איזה ספר יוזמן לכל חמש מאות הספריות הציבוריות, ואיזה ספר לא יוזמן, הם גם היו ראשי הוועדה הממלכתית שהחליטה, אילו יצירות ספרות יילמדו בבתי הספר. אך הם גם האנשים המופיעים בטלוויזיה ומכריזים על ספרים ועל סופרים חדשים, והם יועצים לעורכי כתבי העת בתור יועצים רשמיים, אשר שמותיהם נדפסים עם חברי המערכת. רנה וולק כותב, שבתיאוריה של הספרות יש זיקה בין המחקר, השיפוט והתיווך. בארץ אין זאת תיאוריה. זאת הלכה למעשה.

מסופר בתלמוד, כשהתפללו רבי חיא ובניו יחד, „משיב הרוח“ אכן נשבה רוח: לכך התכוונתי כשאמרתי, שבביקורת שלנו הטריטוריה מעדכנת עצמה לפי המפה: כשמבקרים חשובים מכריזים על סופר שהוא חשוב — הוא נעשה חשוב. ולפעמים הם מכריזים עליו כך, אם הוא מסייע להם לאפיין את הדור שלו. כך נעשה המונח „דור“ מושג מרכזי לא רק במחקר, אלא גם בתיווך ובשיפוט ובעיצוב המציאות: הוא ממית ומחייה, מוריש ומעשיר, מקים מעפר דל, להושיב עם נדיבים, וגו'.

מדוע קנה לו המושג „דור“ חשיבות כזאת? לדעתי, משום שהוא ענה על צורך.

המבקרים פעילים על רמות שונות של הכללה: אם הם מנתחים פיסקה אחת מן הרומן „הוא הלך בשדות“ למשה שמיר, הרי זו מיקרו-ביקורת: ואם הם משייכים אותו לדור הפלמ"ח זו מאקרו-ביקורת: ואם דנים בעזרת דוגמה זו במושג הדורות בביקורת העברית — זו מיטא-ביקורת. ולכל אלו דרושה תמיד מסגרת-התייחסות ("Frame of Reference"); תמיד המבקרים אומרים משהו על משהו בעזרת משהו. לכל מבקר יש שיטה בעלת גוון אישי התלוי באידיאו-סינקריסיס שלו, אבל השיטות מצטרפות לכמה אסכולות על פי מסגרת ההתייחסות: הנוטים אחרי מארכס דנים בספרות בזיקה למצב הכלכלי והחברתי, המושפעים מפרויד מראים, איך צמחה היצירה מתוך חוויות תשתית של היחיד, והאוהדים את האכסיסטנציאליזם מוצאים בספרות אמיתות אכסיסטנציאליות התואמות אמיתות ניצחיות המתגלות בחיים. מסגרת

התייחסות כזאת דרושה הן במיקרו- הן במאקרו- והן במיטא-ביקורת.

בבחירת המסגרת היתה לעיתים מידת-מה של אופנה: בימי יוסף קלוזנר שלטה הזיקה לביוגרפיה, בימי שמעון הלקין — הזיקה לתהליכים בהיסטוריה של התרבות. מבחינה זו, הדיון בספרות לפי דורות הוא שיטה או אופנה של בחירת מסגרת-התייחסות, הרווחת אצלנו בין המתווכים, השופטים והחוקרים, כדי לעלות מרמת המיקרו — לרמת המאקרו-ביקורת, כלומר כדי לעבור מניתוח הרומן „הוא הלך בשדות“ לתכונות ספרות דור הפלמ"ח.

אבל השיטה לא נדונה על רמת המיטא-ביקורת.

כיום שוב אין בביקורת שלנו מרכסיסטים או פרוידיאנים „טהורים“, וגם שאר השיטות אינן מופיעות בטוהרתן. וכאן המושג „דור“ עשוי לשמש מזיגה נוחה של יסודות משיטות שונות, כי הוא נעזר בהבחנות היסטוריות, חברתיות, פסיכולוגיות, אידיאולוגיות ולשוניות, אך עם זאת אין לו שיטה ברורה. ולפעמים חוסר שיטה ברורה מסייע להצלחה.

מי היה אבי השיטה? יתכן, שהיא גלגול לשיטת האסכולות והזרמים שבה פתחו היינריך היינה בחיבורו על האסכולה הרומנטית, וגיאורג ברנדס, בספרו על הזרמים בספרות המאה התשע-עשרה.

כנראה אין אב אחד. כבר בספרות חז"ל היתה תודעה של שיוך לדורות של תנאים ואמוראים, ואמרו „דור דור ודורשיו“, ויפתח בדורו כשמואל בדורו“. אבל אני משער, שהמושג „דור“ בספרות בא אלינו לא משם, אלא מן השירה הרוסית של סוף המאה התשע-עשרה, שבה במקום ה„אני“ הלירי המסורתי התחיל להופיע „אנחנו“, לירי בהקשר לדור: אנחנו דור הדמדומים, שאינו יודע, אם אלה דמדומי שקיעה או זריחה. גם ביאליק, בשירו לאחד העם, מתאר אותנו כדור בין השמשות, וכן הירבו לצטט „דור אחרון לשיעבוד וראשון לגאולה אנחנו!“

תחילה דובר על דור ביאליק, אחר כך באו למונח זה ימי שפל, עד שקיבל תנופה חדשה עם כמה סופרים שהתחילו את דרכם בשנות הארבעים. ב-1945 הם הוציאו לאור את חוברות „ילקוט הרעים“ והציגו עצמם כבעלי אידיאולוגיה, שמשה שמיר ניסח אותה במאניפסט „עם בני דור“. אז החשיבו מאוד את האידיאולוגיה, וגם המזל האיר להם פנים, ואחת החוברות עוררה שערוריה בגלל הסיפור „ליל סתיו“ למוסנזון ו„הגמגום השני“ לשמיר, וכולם דיברו על הסופרים בני הדור הצעיר.

אגב, לפעמים משעשע לחשוב על מוצאה של המטאפריקה בביקורת. להייתה היתה נטייה לפילוסופיה, ואולי לכן בחר במונח „אסכולה“. גיאורג ברנדס דיבר על זרמים, אולי מפני שהתרשם מזרם הגולף החמים והבהיר, העובר ליד חופי דנמרק מולדתו... האנשים שהתווכחו עם „ילקוט הרעים“ היו פעילים במפלגות. ובמפלגות קראו אז לצעירים „המשמרת הצעירה“ או „הדור הצעיר“, ולכן נקראו שמיר וחבריו „המשמרת הצעירה“ או „הדור הצעיר בספרותנו“.

בשנות החמישים התחילו לארגן ערבי תרבות על ספרות מלחמת השיחורור ובהם קראו לסופרים בשמות קולקטיביים שונים — „סופרי מלחמת השיחורור“, „הדור הצעיר“, „סופרי הפלמח“ ועוד, עד שבשנת 1958 יצאה לאור אנתולוגיה גדולה בעריכת משה שמיר ועזריאל ואוכמני, אשר הציגה שלושים וחמישה סופרים ומשוררים, שכולם — כך נאמר בהקדמה — צמחו בארץ והיו שותפים לחווייה הקולקטיבית של מלחמת השיחורור. ושם האנתולוגיה היה — „דור בארץ“ (בעיקבות שירו של טשרניחובסקי).

והיא קבעה את הרשימה הקאנונית של השייכים לדור: משה שמיר, מוסנזון, ס. יזהר, שני השחמים, דוד ונתן, שני המגדים, אהרן ומתי, שני הסנדים, אלכסנדר ויונה, יהודית הנדל, חנוך ברטוב, דן בן-אמוץ, חיים גורי, עין הילל ואחרים. אותם בני הדור שלא נכללו בה, למרות שנולדו בארץ ופירסמו ספרים אחדים, נשארו בחוץ גם בדיוני הביקורת הבאים. אותה שנה — שנת צאת האנתולוגיה — היתה כנראה שיא יוקרתם של אנשי הקבוצה. „מעריב“ ערך אז משאל קוראים, מי הסופר הפופולארי והחשוב, ובמקום הראשון זכה שמיר, ובשני — עגנון.

בשנות השישים פרסם גרשון שקד מסות, שבהן דן ביצירתם של סופרים חדשים, שזכו אז לתשומת לב ציבורית — יהודה עמיחי, אהרן אפלפלד, עמליה כהנא-כרמון, א. ב. יהושוע, עמוס עוז, ואחרים, וב-1970 הוא סיכם מסות אלו בספר „גל חדש בסיפורת העברית“ ובו הוא איפיינן שני דורות מנוגדים: „דור מלחמת השיחורור“ לעומת „דור המדינה“. באותו זמן עסקו גם דן מירון, הילל ברזל ואחרים בהבחנה זו, אף כי לעיתים במינוח ובהדגשות שונות. בתוך כך נתלווה למונח „דור“ גוון של שיפוט, שהיה מתון אצל שקד וחרף אצל מירון, שטען בתוקף רב לנחיתותם הספרותית של אנשי דורו של שמיר. אחר כך באה נורית גרץ, שכתבה דוקטוראט בהנחיית בנימין הרושובסקי, ופיתחה את התיזה של שקד, אך מתוך יחס יותר חיובי לאנשי „דור בארץ“. לפי דימוי שערי המנייות שנותרפו פריי מביא בפתח ספרו „האנאטומיה של הביקורת“ נוכל לומר, שבשנות החמישים עלו מניותיהם של אנשי דור בארץ עלִנה תלולה, אך בכל שנות השישים עד אמצע השבעים חלה בהן ירידה מתמדת לעומת עליית המניות של „דור המדינה“, עד שבאחרונה נעצרה מגמה זאת. במניות איזה דור כדאי להשקיע? לעתיד פתרוניים.

ואגב התנודות האלו — כמה זמן נמשך „דור“? אומרים שדור ביולוגי הוא כ-25 שנים, באופנת הלבוש הוא מתחלף כל שנה, ובספרות? המנטאליות, האווירה, וסגנון החיים משתנים כל הזמן, אך מרגישים זאת רק במבט לאחור, כשמדברים על האווירה של שנות החמישים או השישים. ואילו הסופרים אינם נולדים ואינם מתחילים בכתיבתם לפי חלוקה כזאת; למשל, לפי הלקסיקון של קרסל נולדו כ-140 סופרים ומשוררים בין 1873, שהיא שנת לידתו של ביאליק, ובין 1900, שהיא שנת לידתו של שלונסקי, בקצב ממוצע של בין 4 ל-6 סופרים לשנה, ולא ניתן לקבוע לפי זאת, איפה מסתיים דור ביאליק ואיפה מתחיל דור שלונסקי, ואם היה דור ביניים.

אך אפשר להיעזר במאורעות חיצוניים: יל"ג — הארי הגדול של שירת

ההשכלה — מת בשנה שבה פירסם ביאליק את שירו הראשון (1892). עד אז נכתבה השירה העברית במשקל הסילאבי, שבו ספרו את ההברות, מכאן כתבו במשקל הטוני, כמו ברוסית ובגרמנית. אפשר אפוא לפסוק, שב-1892 נסתיים ומתחיל דור בשירה העברית. אבל לא כן בפרוזה, כי מנדלי, פּרץ, ברדיצ'בסקי ופרישמן כתבו גם לפני וגם אחרי תאריך זה. השינוי בפרוזה חל אולי כעבור תריסר שנים, כשהופיעו ברנר, גנסי, שופמן וברקוביץ בגל אחד והשתמשו בטכניקה חדשה של מונולוג פנימי, הנקראת כיום 'דיבור סמוי'. אז גם כתב ביאליק את מאמרו „שירתנו הצעירה” ובו בידך על כמה „ספחים משובחים” שצצו בשירה, ואפשר להכריז, שכאן מתחיל דור חדש, נקרא לו, נניח, „דור ברנר”. ב-1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה, ונהרס העולם של אתמול, וכאשר משתתקים התותחים ונשמעות שוב המוזות, סביב 1920, אנו פוגשים בשמות חדשים: שלונסקי, רחל, גרינברג, ברש, המאירי, הזן, ואחרים. ויש להם מעין ביוגרפיה משותפת של לידה עם המאה, ונעורים במלחמה, עליה ארצה, סוציאליזם, מודרניזם...

אחרי כן אין קו תיחום ברור. היה הבדל בין אווירת שנות העשרים ושנות השלושים, גם הופיעו שמות חדשים, אך מאורעות 1929 או 1936, עליית היטלר או פרוץ מלחמת העולם השנייה לא נתקבלו כקווי תיחום. כתוצאה מכך נשאר סופרי שנות השלושים בלי ייחוד. את נתן אלתרמן, לאה גולדברג ובת מרים צירפו אל דור שלונסקי, את דוד מלץ, שלמה רייכנשטיין, יהודה יערי ואחרים — אל סופרי העלף השלישית.

כנגד זאת מוסכם, גם בלא מאורע חיצוני, שבשנות הארבעים עולה דור ספרותי חדש — „דור בארץ”. הם כובשים את הבמה בתחילת שנות החמישים — מקבלים את פרסי ברנר, אוסישקין וביאליק, וזיהר הגיע עד פרס ישראל. יצירותיהם נמכרות כ„בכר-מכרים” — תופעה חדשה: „פרקי אליק” של שמיר נדפס ב-11 מהדורות, ספרו „הוא הלך בשדות” ב-9, ושני אלה, עם „חדוה ואני” של אהרן מגד ו„שש כנפיים לאחד” של ברטוב הומחזו והוסרטו; „מלך בשר ודם” זכה למיטב הביקורות, „בערבות הנגב” ו„דרך גבר” למוסזון שברו קופות.

בגלל הצלחה זאת, הדור הבא עולה בחשאי. אין תיחום ברור. השינוי באווירה הציבורית חל כבר בסוף מלחמת השיחרור עם ימי הצנע, השוק השחור, הפירוד במחנה הפועלים, העלף ההמונית והמעברות. אולי יש שמות חדשים, אך הביקורת מתרכזת באנשי „דור בארץ”, ורק באמצע שנות החמישים מקדימה השירה את הפרוזה, וקהל הקוראים נוכח, שבבלי משים עלו משוררים חדשים: יהודה עמיחי, נתן זך, דוד אבידן, פנחס שדה, שניסו לפרסם שיריהם עוד קודם, אך עתה מוצאים אוזן קשבת. וכעבור שנים אחדות מורגש שינוי הסגנון והשמות גם בפרוזה: א.ב. יהושע, יצחק אורפז ונסים אלוני, יורם קניוק, פנחס שדה ועמיחי (בפרוזה), אהרן אפלפלד, עמליה כהנא-כרמון, עמוס עוז, ואחרים. הביקורת מציינת אותם עם צאת ספריהם, כל אחד לעצמו, אך באמצע שנות השישים היא מכריזה עליהם כעל „דור חדש” או „גל חדש” — „דור המדינה”. עתה מצטרפים הם אל המימסד הספרותי, מקבלים את פרסי ברנר, נכנסים אל תוכניות הלימודים, ומתרגמים אותם. תהליך זה נשלם השנה,

כשעמיחי ואמיר גלבווע יקבלו את פרס ישראל, וזך — את פרס ביאליק.

ובינתיים — בראשית שנות השבעים נמשכה תשומת הלב לקבוצה חדשה של יוצרים בשנות העשרים שלהם, שקיבלו אכסניה משותפת — הריבעון „סימן קריאה” ובו — גיבוי נמרץ של דור מבקרים חדש, כגון מנחם פרי וניסים קלדרון, ושל הוצאת ספרים שופעת ודינאמית — „ספרי סימן קריאה”. הינה כמה מן השמות החדשים: חנוך ליון, מאיר ויזלטיר, דן צלקה, יאיר הורביץ, אורי ברנשטיין, יונה וולך, יהושוע קנז, אשר קורן, ועוד. הרבעון גם פתח שעריו לפני אבות ישורון וגבריאל פרייל בני דור שלונסקי. אנשי סימן קריאה כבשו את הבמה בתנופה ובשיטתיות. עתה הם קשורים עם הוצאת הקיבוץ המאוחד, וגם אנשים כאלכסנדר סנד מדור מלחמת השיחרור ועמוס עוז וא. ב. יהושוע מדור המדינה קשורים איתם. צירופים אלה מבבלים במידה רבה את סדר הדורות היפה שיצרו החוקרים.

ובינתיים התחילו שנות השמונים, ושמות חדשים נראים פה ושם — וביניהם רבים מעדות המזרח: ארז ביטון, רוני סומק, מוטי בהרב, יותם ראובני. היה מי שכוכבו דרך פתאום, כמו חיים באר, עם ספרו „נוצות”, או יצחק בן-נר, שכבר כתב שנים רבות, אך רק לפני שנים מעטות זכה להכרה. האם הביקורת תכריז על כל אלה, שהם דור? מה שם ייקרא להם? לעתיד ולביקורת-העתיד פתרונים.

ניתן אפוא לדבר על שמונה דורות בספרות העיברית במאה העשרים — עד כה: דור ביאליק, דור ברנר, דור שלונסקי, סופרי שנות השלושים, דור המאבק לעצמאות, דור המדינה, דור סימן קריאה, דור שנות השמונים. ויש גם שמות אחרים והדגשות אחרות.

דורות אלה אינם באים רק בזה אחר זה, אלא תמיד קיימים אחדים מהם זה בצד זה: לפני עשר או אחת עשרה שנים, למשל, רבים מדור שלונסקי ומסופרי שנות השלושים היו עדיין בחיים, ואחדים אפילו הוסיפו לכתוב עד יומם האחרון, כגון שלונסקי עצמו. אחדים מאנשי „דור בארץ” נשתתקו — כגון ס. יזר — או איבדו את קוראיהם — אך אחדים שינו את סגנונם ורכשו קוראים חדשים — כגון אהרן מגד, חנוך ברטוב, נתן שחם, או דן בן אמוץ, והם תופסים מקום מרכזי בצד אנשי הדורות הצעירים יותר.

מכאן מסתבר, שלמושג „דור” יש שלוש משמעויות שונות המשמשות בעירבוביה:

א. משך זמן, שבו שולט בספרות נושא מסוים או סגנון מסוים; זה דור כרונולוגי.

ב. כל הסופרים, שהתחילו את כתיבתם בערך באותו זמן; זה דור ביולוגי.

ג. קבוצת סופרים, שהביקורת צירפה והיכתירה בכינוי משותף; זה דור בביקורת.

ומה היחס המספרי בין המתחילים לכתוב, והממשיכים, והמוכתרים ע”י

הביקורת? בדקתי זאת לגבי דור המאבק לעצמאות. אם נרשום כל מי שהתחיל לפרסם בכתבי-העת בין ראשית שנות הארבעים לאמצע שנות החמישים, נגיע לפחות ל-3000 שמות; אבל רובם לא פירסמו ספרים, ולכן הלקסיקון של קרסל כולל רק 300 מהם, שמהם רק שלושים וחמישה נכללו באנתולוגיה הייצוגית „דור בארץ“, ובעוד מאה שנים יישארו מהם בתודעת הציבור אולי רק מתי מספר. המושג „דור“ הוא איפוא יחסי מבחינת הנכללים בו.

עד כמה השימוש במונח „דור“ הוא פורה? דבר זה תלוי במכנה המשותף של בני הדור, המייחד אותם, בתכנים, בטון, בסגנון, בהשקפת העולם. האם יש מכנה משותף כזה? יתכן, שהתשובה אינה חד-משמעית. א.מ. פורסטר, בספרו „אספקטים ברומן“, עורך מסיבת תה דמיונית של סופרים, ונוכח, שהם נוטים להתיישב יחד לא לפי החלוקה לדורות, אלא לפי איזו קירבה רוחנית. אם נערוך מסיבה כזאת אצלנו, יזהר יישב עם גנסי, ושמיר — עם הז, עמוס עוז — עם ברנר וברדיצ'בסקי, וא.ב. יהושע — עם עגנון ועם קפקא.

באופנת הלבוש משפיעים לעיתים הצעירים על הקשישים. ובספרות? כאן הבנים לעיתים מחקים את האבות, ולעיתים מתמרדים ומחקים את הסבים או את הדודים הרחוקים, אבל לפעמים גם האבות מחקים את הבנים: למשל, משוררים ותיקים רבים, שהתחילו את כתיבתם במשקל ובחרוז, עברו לכתוב חרוזה חופשית מאמצע שנות השישים, כמו המשוררים הצעירים, וסופרים ותיקים אחדים שינו לחלוטין את סגנונם ואת נושאיהם. הביקורת במקרים כאלה מוסיפה לקשר אותם לא עם הצעירים על פי הסגנון, אלא עם קבוצת הגיל הביולוגית שלהם.

כך נוהגים בעיקר המבקרים-השופטים, שיש להם מעין גישה פוליטית, ובה הם דנים את היוצר לפי שיוכו לאיזה מחנה.

ואילו לחוקר — וגם לחוקר הרציני — אורבת הסכנה של מעגל קסמים: הוא קובע קריטריון לאיסוף החומר, והחומר שנאסף אכן מאפשר את הקריטריון. ומה שאינו מתאים ודאי אינו חשוב, כי אינו אופייני, ואפשר להתעלם ממנו לחלוטין. כלל זה חל גם על ביקורת שאינה נוחה.

לאיפיון של סיפורת דור מלחמת השיחרור הגיעו על סמך כמה סיפורים של שמיר, מוסנזון, יזהר, ואחרים, שנכנסו לאנתולוגיה 'דור בארץ'. אבל באותו זמן פירסמו ספרים גם שושנה שריא, מידד שיף, עמוס קינן, יהודה האזרחי, בנימין תמוז ואחרים, שכתביהם לעיתים אינם מתאימים לאיפיון שנתקבל. יתר על כן, גם שמיר, מוסנזון ויזהר עצמם פירסמו סיפורים שאינם הולמים את האיפיון המקובל, וגם אלה לא נדונו.

כך נקבע, שבדור מלחמת השיחרור שלטה אמת-מידה חברתית ואילו בדור המדינה — אמת מידה פרטית. זו עמדה בסימן האנחנו, וזו — בסימן האני. סופרי מלחמת השיחרור היו ריאליסטים, סופרי דור המדינה נטו אל הרומנטיקה, אל האנטי-ריאליסטי, הגרוטסקי, הסאטירי, והמיתי. אנשי מלחמת השיחרור כתבו בפאתוס ובסיגנון מורם, אנשי דור המדינה התקרבו יותר לחולין וללשון הדיבור. אלה כתבו על צעירים בראשית שנות העשרים שלהם, אלה על

הילדות האבודה. אלה — על הקיבוץ, ואלה — על הפרוור והשכונה. אלה — על גיבורים ומצבים אפניניים — ואלה על גיבורים ומצבים יוצאי-דופן.

ואכן זאת אמת. אבל לא כל האמת. לכל אחת מן ההכללות שלעיל נקל להביא דוגמאות אחדות ששותרות אותה.

למשל: סיפורו הראשון של מוסנזון, „ליל סתיו“, מספר על חייל שנעזב פצוע בחזית, וכשהוא מגיע לבסוף הביתה, הוא מוצא שאשתו זונה, מפני שלא יכלה לעמוד בעוני ובבדידות. הוא דוקר אותה בסכין, וכאב הדקירה נדמה לה כצירי לידה, כאילו היא יולדת עתה את בעלה הדוקר אותה. יתכן שזה ריאליסטי, אבל זה ודאי גם גרוטסקי, ואולי גם מיתי. אם אמת-המידה חברתית או לא — אינני יודע. שמיר פרסם סיפור על עקידת יצחק, על מות עשהאל בידי אבנר, על אלישע בן אבויה, והם לא בדיוק על צעירים בקיבוץ. דן בן אמוץ כתב סיפורים קפקאיים על אדם המסתגר בבית-כְּלֵא בעל דלת זכוכית, זורק החוצה את המפתח, וכל חייו אינו יכול לצאת, עד שמתברר לו, שהדלת לא היתה נעולה. ובעניין לשון הדיבור — המילים „זין“ ו„חארה“ נכנסו לספרות העברית בסיפור „הסערה“ לאהרון מגד, שנכתב עוד לפני מלחמת השיחרור. ויכולתי להאריך בדוגמאות כאלה.

כדי להימלט מקריטריון המצדיק עצמו יש דרך, שאינה אפשרית בספרות האנגלית העצומה, אבל היא בת-ביצוע בעברית: לבדוק את כל החומר, גם שאיננו מתאים לתיאוריה. ניסיתי זאת: התחלתי לבדוק את כל הסיפורת שכתבו בני דורם של שמיר ומוסנזון — בכל כתבי-העת, את כל הספרים, ותארתי את הדברים בקיצור. עד כה יצא הכרך הראשון, המגיע עד 1947. הוא כולל הרבה אינטרפרטאציות של סיפורים וסוקר גם את תגובת הביקורת על הופעתם, אבל חסרונו — שאין בו הכללות בעלות תוקף. אני מקווה שהוא תרומה למיקרו-ביקורת, אבל הוא וודאי לא הוסיף למאקרו-ביקורת, ואפילו גרע על רמת המיטא-ביקורת.

ולבסוף: לאיזה דור שייך עגנון? יצירות חדשות של עגנון נידפסו במשך יותר משישים שנה, ומבחינה זאת הוא שייך לשישה דורות. אך אם נבדוק זאת בביקורת, נגלה שלעגנון אין דור. הוא ודאי לא הצטער על כך — הוא לא היה זקוק לדור. אכן — אשרי הסופר שיש לו שישה דורות ואינו זקוק להם, ואבוי לסופר שזקוק וזקוק לדור ואין לו. הוא דומה לנשמה התועה ב„שלוש מתנות“ של פרץ: הוא כותב ספר ועוד ספר ומגיש אותם מתנה לצדיקים בני דורו שכבר יושבים בגן עדן, כדי שיזכירו אותו לפני כיסא-הכבוד של השופטים ויכניסו אותו — לשווא. הצדיקים בני דורו עסוקים — הם נהנים מזיו השכינה. ובמה ננחם אותם? שהסיפורת העברית קטנה, ואולי בעוד מאה שנים יחפש מישהו נושא נידח לדוקטוראט וימצא אותו, אולי אפילו, כדי לאשר או לסתור בעזרתו את תורת הדורות.